

PIONÉR I GRØNLAND I TRANLAMPERNES SKÉR

Af fhv. statsmeteorolog *Johannes Olsen*

Nu er det længe siden, men endnu står indtrykkene fra de 6 år, jeg i min ungdom tilbragte i Grønland, ganske klare i min bevidsthed. For over 40 år siden kom jeg til Nordgrønlands daværende hovedstad, Godhavn, på øen Disko på 70° bredde. Det var et andet Grønland, jeg mødte, end det man kender i dag. Det var tranlampernes tid. Det var en tid, hvor forbindelsen med omverdenen — lige bortset fra telegrafene — var afbrudt i de 7 vintermåneder fra oktober til maj. I de samme 7 måneder var lægehjælp som oftest udelukket, fordi lægen boede 100 km borte bag et utilgængeligt isfyldt hav. Til gengæld voksede sammenholdet med den lokale befolkning under isolationen. Under disse primitive forhold skulle jeg forsøge at drive et nyoprettet magnetisk observatorium på en sådan måde, at resultaterne derfra kunne blive af nogenlunde samme standard som den, man har på veldrevne observatorier i Europa. Efterhånden som dette lykkedes for mig, voksede da også min kærlighed til observatoriet og til mit arbejde dér.

Det var den 12. juni 1926, jeg nærmede mig Godhavn om bord på M/S Hans Egede sammen med min kone og to børn på 1 og 3 år. Jeg skulle overtage ledelsen af det nyoprettede observatorium, som den svenske magnetiker, dr. Gustav Ljungdahl, netop havde fået i gang fire måneder før. Nu havde jeg tilbragt tre uger på Hans Egede i udsøgt selskab. Alle, der kender den hyggelige tone, der rådede på disse gamle grønlandsbåde, vil forstå mig, når jeg siger, at jeg faktisk følte mig lidt urolig ved tanken om, at jeg nu skulle forlade disse hyggelige forhold for at gå en usikker skæbne i møde i Godhavn. Det blev ikke bedre, da vi nærmede os kysten. Fra Hans Egedes dæk så jeg ind på de nøgne barske klipper, hvor byens små røde huse havde lagt sig til rette som legetøjshusene på et barns legebord. Jeg sagde resigneret til mig selv: „På disse nøgne klipper skal du nu tilbringe fem år af din ungdom. Hvor er det dog trist at se!“

Og det blev sandelig ikke bedre, da vi kom i land. Nu silede regnen ned, og det var ligefrem som om Godhavns 200 pjuskede slædehunde havde samlet sig nede ved havnen for at ryste deres våde pelse op ad mine bukseben.

Familien blev modtaget af dr. Ljungdahl, og da vor medbragte proviant endnu ikke var kommet i land, indbød doktoren min kone og mig til at spise frokost hos

ham. Her sad vi og nød tilværelsen, mens vi kiggede ud på det brogede liv ude på havnepladsen. Der var man, trods regnen, i fuldt sving med at losse de pramme, som bragte lasten fra skibet i land. Havnearbejderne var nydelige unge grønlanderinder – mange af dem teenagere – som to og to om hver bærebør let og gratiøst transporterede tunge sukkersække hen i det stedlige pakhús. Arbejdet gik for sig med liv og lyst. Vejen tilbage med den tomme bærebør foregik under livlig udfoldelse af dansetrin. Al denne livsglæde honoreredes med en dagløn på 1 krone og 16 øre.

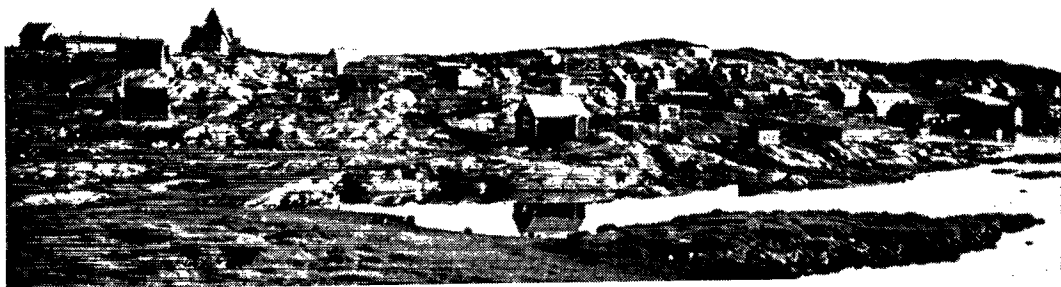
Midt under frokosten hos hr. Ljungdahl indtraf der imidlertid en mindre episode. Der kom bud fra butikken, om Ljungdahl ville være så elskværdig at aflevere de tre spisebestik, han havde lånt til sine gæster. Det var nemlig de eneste, butikken havde tilbage, og nu havde Rasmus købt dem.

I de næste ti døgn talte dr. Ljungdahl ustandseligt. I et helt år havde han været alene om observatoriets problemer, og nu var der endelig kommet én, han kunne drøfte tingene med. Han snakkede og snakkede, og jeg tænkte: „Bliver man virkelig sådan efter et års videnskabelig isolation på Grønland?“ Det bliver man virkelig. Da jeg selv senere traf en kollega, snakkede jeg ham sønder og sammen, samtidig med at jeg smilede ad mig selv, der nu var lige så skør som Ljungdahl i sin tid. Men jeg kunne simpelthen ikke lade være.

En halv snes dage efter min ankomst til Godhavn rejste dr. Ljungdahl, og nu var det mig, der skulle klare de vanskeligheder, man møder, når man opretter et nyt observatorium under primitive forhold i øde egne. Men først vil det være naturligt at forklare, hvorfor direktøren ved Meteorologisk Institut, D. la Cour, netop havde valgt at lægge et magnetisk observatorium i polaregnene på Godhavns plads. Det var fordi, et sådant observatorium kan fortælle os om de ejendommelige fænomener, der nu og da udspiller sig oppe på solen, 150 millioner km fra os ude i verdensrummet.

Solens flammende ildkugle bliver med visse mellemrum oversået med mørke pletter – solpletterne. Disse solpletområder sender nu og da kæmpemæssige byger af solstof ud i rummet. Når en sådan byge rammer jordens lufthav, fyldes lufthavet – fra 100 til 150 km over jorden – med elektriske strømme på millioner ampere. Samtidig bryder nordlysene frem på nattehimlen også nede hos os. Radioforbindelserne tværs over verdenshavene forstyrres op til et helt døgn. Astronauter, som er undervejs ude i verdensrummet, vil eventuelt kunne blive dræbt af den stærke røntgenstråling, som solstofbygen fremkalder i deres rumskib.

I gamle dage kom den slags generende soludbrud ganske uventet – som en tyv om natten. Men netop her har et halvt hundrede magnetiske observatorier fordelt jorden over ændret billedet. Disse observatorier er forsynet med en række kompasnåle. Når solbygen så rammer jordens øvre lufthav, giver alle kompasnålene sig pludseligt til

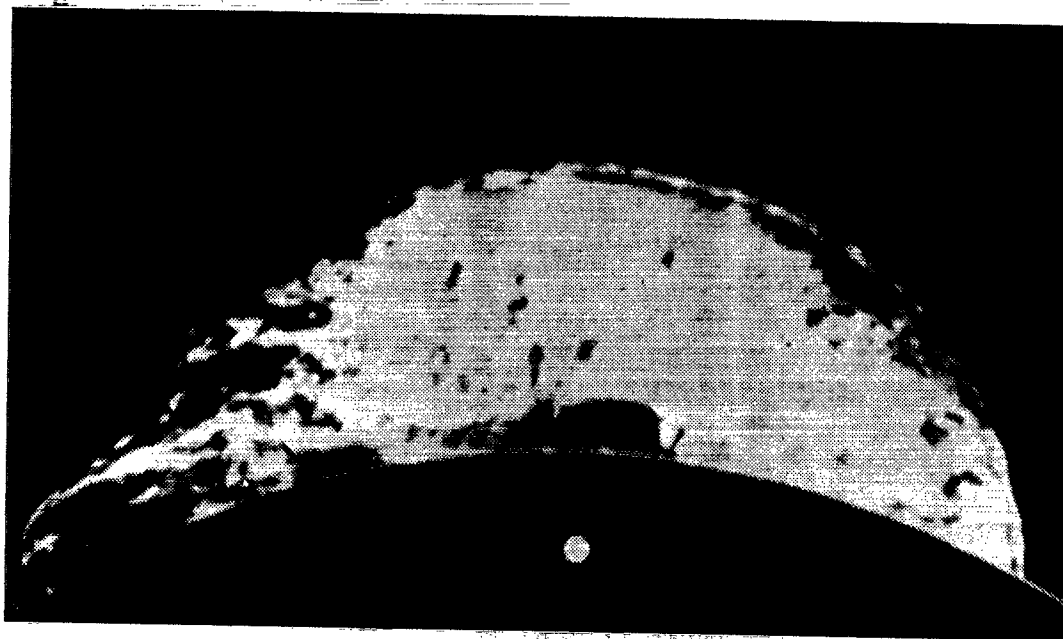


Byen Godhavn (fotograferet 1946).

at svirre voldsomt frem og tilbage. Nålenes bevægelser fotograferes automatisk ned på fotografisk papir, minut for minut døgnet igennem. Observatorierne kan derefter oplyse, hvornår soludbruddene er forekommet, og hvor stærke de har været. På den måde har man efterhånden fået mulighed for med en vis grad af sikkerhed at kunne forudsige, hvornår et kraftigt soludbrud kan ventes. Her spiller de magnetiske observatorier i polaregnene en særlig stor rolle, fordi soludbruddene er særlig kraftige netop dér. Derfor ønskede La Cour at lægge observatoriet i Godhavn.

Alle de problemer, hr. Ljungdahl havde mødt på det nye observatorium, havde skærpet min lyst til at komme i gang med arbejdet. Og denne min første sommer i Grønland blev i sandhed en storslået oplevelse. Den grønlandske sommer på disse høje breddegrader giver et dejligt arbejdsklima. Både i juni og juli måned var der midnatssol, så solen var på himlen døgnet rundt, og man kunne arbejde 12 timer i træk uden at trættes. Det var utroligt, hvad man kunne nå med så lang en sammenhængende arbejdstid.

La Cour havde på forhånd frygtet, at det ville blive umuligt at foretage nøjagtige magnetiske målinger i Godhavn, hvor kompasnålene svinger meget heftigere frem og tilbage døgnet igennem, end de gør det på observatorierne i Europa. Grunden er



Soludbrud fra solranden den 4. juni 1946 kl. 16,03.

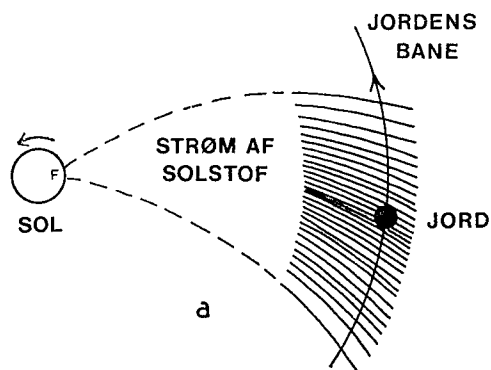
Den hvide halvcirkel er solstof, som strømmer ud fra solranden med en hastighed på 200 km/sk.

Den lille hvide plet på den mørke solskive har samme størrelse som vor jord.

den, at jorden selv virker som en kæmpemagnet, hvis magnetiske kræfter tvinger bygerne fra solen til især at slå ned i lufthavet over polaregnene. Derfor ser man mange nordlys netop i Grønland, og derfor er kompasnålene i Grønland særligt urolige. I Godhavn er magnetnålene faktisk aldrig helt i ro. Når man skal stille nøjagtigt ind på de hastigt bevægede magneter, er det som at skulle ramme en hastigt flyvende fugl i flugten. Det viste sig imidlertid, at når man ændrede de almindelige målemetoder på passende måde, kunne måleresultaterne i Godhavn blive lige så fine som i Europa. Det daglige arbejde i denne sommer blev utroligt spændende, fordi næsten hver dags arbejde gav nye oplysende resultater. Når jeg derefter sammenlignede mine egne resultater med Ljungdahls, behandlet efter de samme principper, så viste det sig, at også de blev fine og nøjagtigere, end han selv oprindeligt havde troet. Da et halvt år var gået, var målenøjagtigheden i Godhavn på højde med mange europæiske observatoriers. Medvirkende hertil var det forhold, at direktør la Cour havde fremstillet et nyt måleinstrument, som var særlig egnet til målinger i polaregnene.

Jeg glemmer ikke let den kølige og friske luft i Godhavn, som fik en til at føle sig 10 år yngre. Også omgivelsernes skønhed virkede stimulerende på ens velbefindende. Med min familie boede jeg det første år nede i Godhavns gamle bestyrerbolig. I denne strålende sommer gik jeg hver dag den samme tur over klipperne for at komme

*Solstofbygen krummes noget undervejs
fra solen til jorden
(den lille sorte plet i figuren),
som helt indhylles af bygen.*



fra boligen ned til observatoriet. Vejen gik først opad til kirken, som lå på en bakketop. Når man så nåede op på denne, afslørede Diskobugten med sine isfjeld hele sin overjordiske skønhed for en. Glitrende i solen vuggede de grønne bølger sig, og mellem dem sejlede isfjeldene som stolte, hvide svaner. Hver dag, når jeg nærmede mig til denne udsigt, sagde jeg til mig selv: „Nu må du da efterhånden have vænnet dig til dette syn.“ Men stadigvæk gav udsigten mig det samme chok af overvældende skønhed.

De første måneder var jeg ene mand på et observatorium, der normalt krævede tre mands besætning. Jeg så mig om efter en medhjælper og fik grønlænderen Ole Mølgård, som endnu den dag i dag gør en fremragende indsats på observatoriet i Godhavn. Hans løn belastede ikke observatoriets budget i særlig grad. Han begyndte med 274 kr. om året. Da jeg rejste fem år efter, havde jeg dog opnået at tredoble hans løn. Da jeg antog Mølgård, var han 17 år. Starten var ikke særlig lovende. Han skulle hver dag begynde med at skifte det fotografiske papir nede på observatoriet 1 minut over 8 og notere dette klokkeslet i en protokol. Det gik tilsyneladende godt nok. I protokollen kunne jeg hver dag læse, at papiret var skiftet 8,01. En uge efter stod Mølgård og jeg i mørkekammeret og fremkaldte det fotografiske papir. På dette papir var der afsat nogle særlige tidsmærker, idet et nøjagtigt gående ur sluttede en elektrisk strøm, der fik en lampe til at lyse op, så der hvert femte minut sattes et tydeligt mærke på papiret i form af en mørk prik. Hver hele time kom der tre mærker i træk, så det var let at se, hvornår klokken havde været hel. Midt under fremkaldningen ser jeg pludselig, at instrumenterne havde fortsat nogle minutter efter kl. 8. Forfærdet udbrød jeg: „Du har jo ikke skiftet et minut over 8.“ Mølgård blev ligbleg. Var jeg muligvis en troldmand, eftersom jeg kunne afsløre, hvad han alene vidste, at han et par af dagene var kommet for sent op, men alligevel havde skrevet 8,01, da jeg nu engang var så glad for dette klokkeslet.

Så fulgte der en oprivende scene, hvor jeg pr. grønlandsk tolk forklarede Mølgård, at hvis vi skrev forkerte tal i protokollen, kunne vi lige så godt nedlægge observatoriet. Fra den dag blev Mølgård ét af de pålideligste mennesker, jeg har kendt. En lille episode – blandt mange – vil vise det.

En af observatoriets senere ledere var utvivlsomt noget distræt. Nede på observatoriet stod der et meget nøjagtigt kronometer, som skulle trækkes op hver mandag. Det var Mølgårds opgave, og han vidste, at hvis dette ur gik i stå, var det observatoriets hjerte, der standsede. En lørdag skulle han imidlertid rejse bort på en ferie, der varede til onsdag. Inden han rejste, sagde han til lederen: „Husk at trække uret mandag.“ Da lederen om mandagen kom hjem til sin bolig, efter at han havde trukket kronometeret, kom Mølgårds kone og stak ham en seddel i hånden. På sedlen stod der, med Mølgårds karakteristiske håndskrift: „Har du trukket uret?“

Ole Mølgård havde den skarpe iagttagelsesevne, der er så almindelig hos grønlændere. Han gik altid til hånde, når jeg udførte mine magnetiske målinger, og blev derigennem så fortrolig med alt, hvad jeg foretog mig under målingerne, at han til sidst selv kunne udføre målingerne. Da jeg tog på ferie til Danmark et år, blev stationen ledet af magister Sønderø, der var sendt op fra Meteorologisk Institut. Han fortalte senere, at han havde haft megen gavn af Ole Mølgårds kendskab til de forskellige målemetoder. Det kunne jo ske, at der kom ét eller andet i vejen med måleapparatet under målingen. Ole Mølgårds reaktion var så den, at han udbrød: „Que dire, que faire,“ det sagde magister Olsen altid, når der var noget i vejen (udtrykket betyder: „Hvad skal man sige, hvad skal man gøre?“). Når Ole så havde udtalt dette trylleord, gav han sig til at undersøge apparatet og kunne som oftest hurtigt finde fejlen. Det er utvivlsomt denne evne til at orientere sig, der har bidraget til, at grønlænderne har kunnet klare sig gennem de hårde livsvilkår, omgivelserne dengang bød dem.

Hvor strenge livsvilkårene faktisk var, viste boligsituationen. Trods det hårde vinterklima boede befolkningen hovedsagelig i træhuse, som man herhjemme ville kalde kolonihavehuse. Man skulle dog ikke rejse langt fra Godhavn, før man traf endnu vanskeligere livsforhold.

Skønt øgruppen, Kronprinsens Eylande, kun lå to timers sejlads fra Godhavn, var befolkningen dér betydeligt mere primitiv. Man boede endnu i tørvehytter, og sommerbesøget til Godhavn foregik i maleriske konebåde. Det var en fangerbefolkning, men den var i besiddelse af en naturlig stolthed, som den efterfølgende beretning viser. I gamle dage afleveredes forårsposten fra Danmark med skib i Holsteinsborg, for derefter at gå videre med kajak nord på over Egedesminde, Hunde Eyland og Kronprinsens Eylande til inspektoratet i Godhavn. En vinter havde islægget – som det så ofte sker i Diskobugten – været meget usikkert, og da kajakposten nåede frem



Diskos fjelde set fra Diskobugten.

med forårsposten til inspektøren, udtalte den grønlandske postkører, at han faktisk burde have et ekstra honorar ud over den sædvanlige posttakst, fordi han flere gange i forvejen havde foretaget mislykkede forsøg på at nå igennem med posten til Godhavn. Da inspektøren afviste dette med den begrundelse, at der jo ikke var nogen dokumentation for de fejlslagne forsøg, svarede grønlænderen: „Jeg kan ikke forbyde dig at tvivle på mig. Det er en tjeneste, vi gør dig, hvert år at bringe dig posten. Men det skal du vide, at så vil vi for fremtiden ikke rippe os fra Kronprinsens Eylande med forårsposten, før isforholdene er sådanne, at vi med sikkerhed ved, at vi kan komme igennem. Og det kan jo godt blive lidt sent.“

Sommeren var slut, og efteråret kom. I oktober gled det sidste skib ud af havnen, og når sandheden skal siges, trak vi et lettelsens suk. Nu kom der en lang, rolig arbejdsperiode, hvor man kunne fordøje de opnåede resultater uden stadige rapporter hjem. Dag for dag sank solen dybere ned imod horisonten, og den første december så vi den for sidste gang det år. Mørketiden kom – tranlampernes tid. I seks uger sendte de deres søvnige lys ud i stuen dagen igennem. Alligevel følte den første mørketid ikke særlig besværlig. Man var nærmest forbløffet over, så meget lys der trods alt var på klare dage, hvor man et par timer omkring middagstid kunne læse sin avis ved dagslyset fra et vindue. På sådanne klare dage rødmede himlen i syd



Udsigt fra observatoriebolen mod Skarvefjeld.

i de skønneste farvenuancer. I denne mørke tid kom fuldmånen helt til sin ret. Den står jo højest på himlen netop ved midnatstid og befinder sig derfor blandt de stjerner på himlen, hvor solen var et halvt år før. I december er fuldmånen altså dér, hvor solen var ved midsommer. Nu er det derfor fuldmånens tur til at være oppe døgnet rundt. Det gør det muligt for grønlænderne at gå på jagt selv i mørketiden, hvor ernæringssituationen ellers let blev kritisk.

Fuldmånen højt oppe på himlen omskabte Godhavns omgivelser til et trylleland. Den, der har set Godhavns sneklædte fjelde strække sig knejsende mod himlen, be-lyst af fuldmånens stråler, vil aldrig glemme det.

Midt i mørketiden kom julen så som en behagelig afbrydelse. Da kirkeklokkerne ringede julen ind, var det som om det mørke, der hvilede over byen, pludseligt blev levende. Fra alle sider strømmede folk til kirken – danske og grønlændere, unge, gamle og børn. Kirken var fyldt til sidste plads. Det var et broget skue. Mændene sad i deres mørke butiksbukser og hvide festanorakker, kvinderne i deres festdragter af sælskind med lange, hvide, smukt broderede kamikker og deres smukke perlekra-ver. Og børn overalt. Spæde børn ved moderens bryst, lidt større børn, der legede mellem stoleraderne, skolebørn i alle aldre i deres fineste puds.

Salmesangen begyndte. Alle grønlanderne sang med stemmer, hvis gutturale klang lød fremmedartet for den, der hørte den for første gang. Men hver gang man nu herhjemme hører grønlanderkoeret, går tanken tilbage til en ensom kirke i ødemarken, – og den særlige julestemning, man dengang oplevede, sænker sig over en. I det store fællesskab, som føltes i det grønlandske kirkerum, fik indledningsordene til juleevangeliet: „Men det skete i de dage, at en befaling udgik fra kejser Augustus,“ en dybere betydning for en.

Så gik turen hjem til julemiddagen, som vore grønlandske medhjælpere deltog i. Midt under denne havde vi en usædvanlig oplevelse. Pludselig lød der grønlandsk salmesang uden for vore vinduer. Det var en snes unge grønlandere, som gik fra hus til hus og sang julen ind, stående uden for, trippende i den kolde sne. Det lød dejligt midt i nattemørket og gjorde et betagende indtryk på os.

Jeg sad og snakkede med min grønlandske medarbejder på mit ganske vist noget ubehjælpssomme grønlandsk, da min fireårige søn pludselig griber ind og henvender sig til Mølgård med rivende tungefærdighed. „Hvad er det, du fortæller Ole?“ spørger jeg. „Jeg fortæller Ole, hvad du prøver at sige til ham,“ siger drengen. „Nå,“ siger jeg lidt stødt, „jeg kan godt selv tale med Ole.“ „Ja,“ siger drengen, „du kan en lille smule, men jeg kan det hele!“ Det var ikke altid let at bevare fadermyndigheden i Grønland.